

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ: KULLANIM REHBERİ

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ, DEMOKRASİ, İNSAN HAKLARI

Hukukun üstünlüğü, demokrasi ve insan hakları Avrupa Konseyi'nin üç temel yapıtaşı olup bu değerler birbirlerine yakinen bağlı ve birbirlerinden ayrılmazlardır.

- ▶ Demokrasi vatandaşların kamusal kararların alınma süreçlerine dahil olmasını sağlar;
- ▶ İnsan hakları, bireyleri özgürlüklerine yönelik keyfi ve aşırı müdahalelere karşı korur ve insan onurunu güvence altına alır;
- ▶ Hukukun üstünlüğüne dayalı bir devlet kamusal yetkinin kullanımının düzenlenmesini ve denetlenmesini sağlar.

Hukukun üstünlüğü, kamusal yetkiyi elinde bulunduranların hesap verebilir olmasını sağladığı için demokrasiyi destekler. Bağımsız ve tarafsız bir adalet sistemi aracılığıyla insan haklarını güvence altına alır ve çoğunluğun keyfi yönetimine karşı azınlıkları korur.

Bu neden önemlidir?

Net kuralları olmayan bir devlet istikrarsızlık ve keyfiliğe yatkındır.

Hukukun üstünlüğü herkesin temel özgürlüklerini korur. Modern demokrasilerin temel taşıdır.

Hukukun üstünlüğü beş temel ilkeye dayanır:

- ▶ **Yasalılık** – Yasalar herkese uygulanır ve yetkiye sınır getirir.
- ▶ **Hukuki kesinlik** – Yasalar net, erişilebilir ve öngörülebilirdir.
- ▶ **Yetkinin kötüye kullanımının engellenmesi** – Keyfilikten kaçınmak için denetimler yapılır.
- ▶ **Herkesin yasa önünde eşit olması ve ayrımcılık yasağı**– Yasalar herkesi korur ve herkese eşit olarak uygulanır ve ayrımcılık yasaktır.
- ▶ **Bağımsız ve tarafsız adalete erişim** – Herkes haklarını mahkemede savunabilir.

Maltalı sanatçı Nadine Theuma'nın 'Lady Justice' (Adalet Tanrıçası) illüstrasyonları.

YASALLIK

Yasalar herkese uygulanır ve yetkiye sınır getirir.

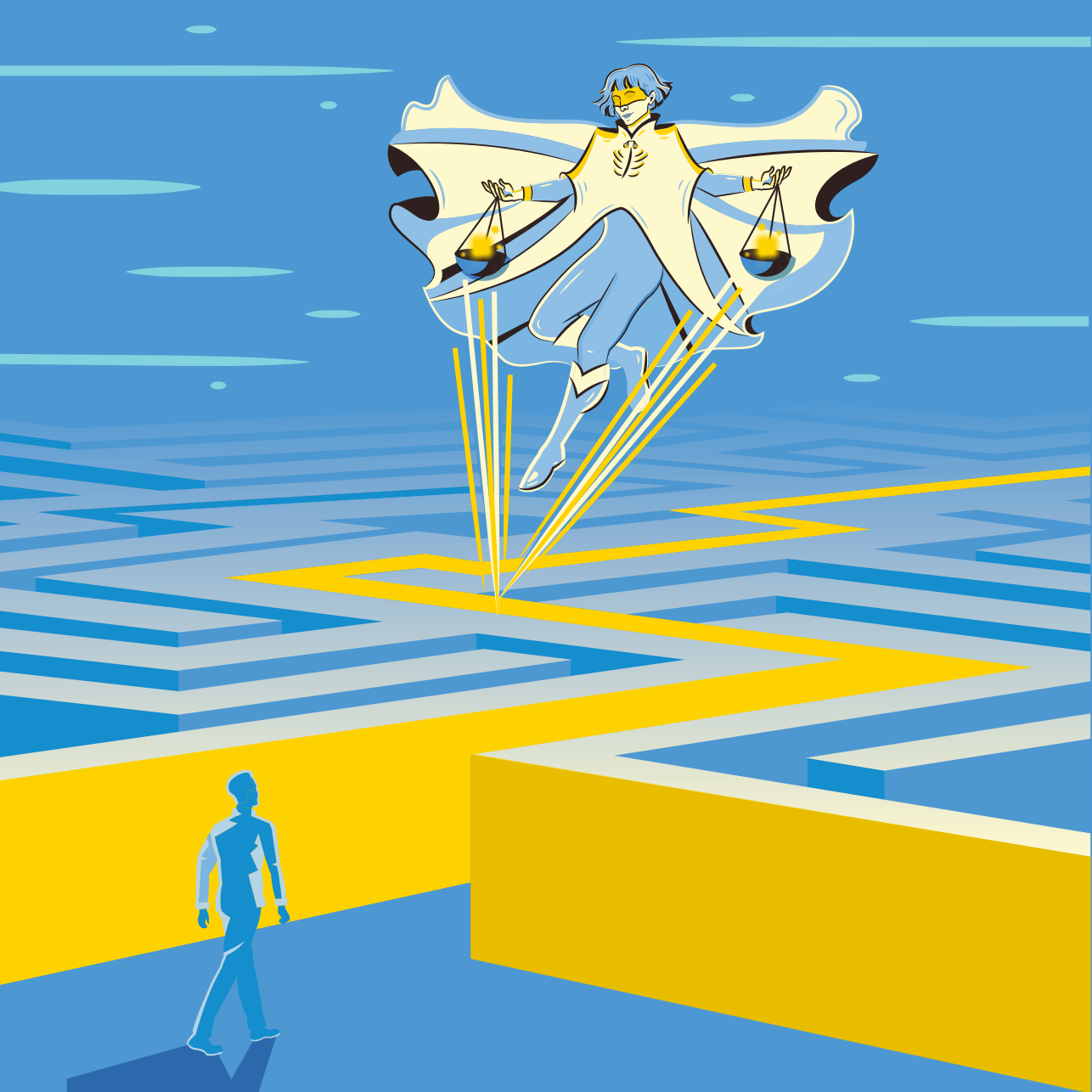
Hukukun üstünlüğü ilkesi ile yönetilen bir devlette, yetkililerin ve vatandaşların eylemleri demokratik olarak kabul edilmiş yasalar ile düzenlenir. Yürütme sınırsız ve denetimsiz bir şekilde iktidarını kullanamaz ve iradesini dayatamaz.

Temel ilkeler

- ▶ Tüm kararlar hukuk sınırları çerçevesinde alınmalıdır.
- ▶ Kanunlar açık ve şeffaf bir demokratik süreçte uygun olarak kabul edilmelidir.
- ▶ Kamu yetkililerinin kararları bağımsız yargı tarafından incelenmelidir. Hükümet anayasada belirtilen kurallara uymadan kendine yeni yetkiler veremez.
- ▶ Uluslararası sözleşmeler ve anlaşmalar ile uluslararası mahkemeler tarafından verilen kararlar uygulanmalı ve bunlara uyulmalıdır.
- ▶ Hukuk etkin bir şekilde uygulanmalıdır.

Bu neden önemlidir?

Eğer iktidar yasalar çerçevesinde kullanılmak zorunda olmasaydı suistimale açık olurdu. Örneğin hükümet özgürlükleri uygun gördüğü şekilde kısıtlayabilirdi. Demokratik bir şekilde yürürlüğe konulan mevzuatın açık olması ve bu mevzuata riayet edilmesi herkes için adalet ve eşitliğin bir garantisidir.

HUKUKİ GÜVENLİK

Kanunlar açık, erişilebilir ve öngörülebilirdir.

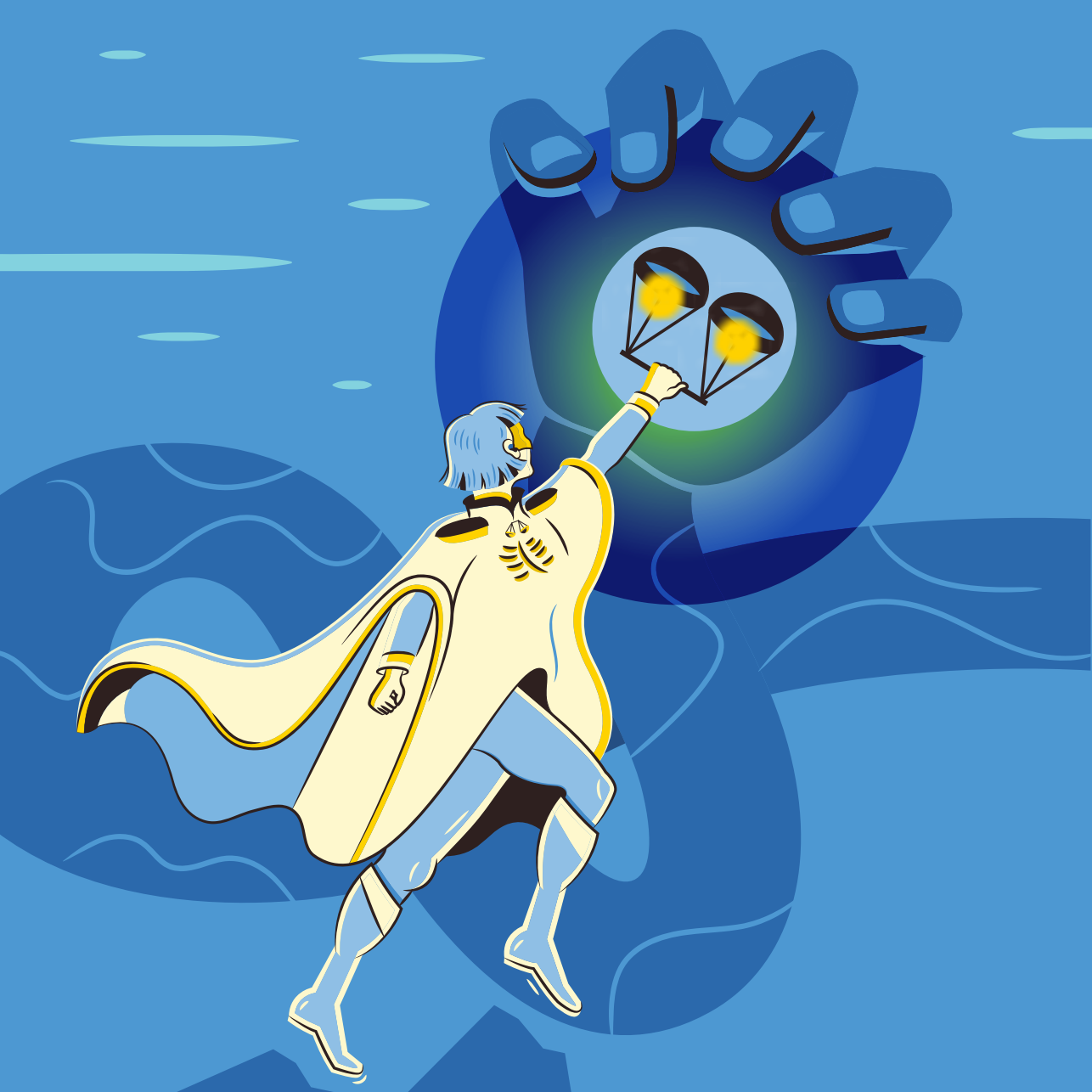
Hukuki güvenlik kanunların açık, erişilebilir ve öngörülebilir olmasını ve geriye dönük olarak uygulanmamasını sağlar. Bu şekilde herkes haklarını ve yükümlülüklerini önceden bilir.

Temel ilkeler

- ▶ Kanunlar ve mahkeme kararları kolayca erişilebilir ve anlaşılır olmalıdır.
- ▶ Kanunlar öngörülemez bir şekilde değiştirilmemeli ve tutarlı olmalıdır.
- ▶ Bir kişi, işlendiği tarihte suç veya kabahat teşkil etmeyen bir fiil nedeniyle mahkum edilemez.

Bu neden önemlidir?

Bireylerin güvenle hareket edebilmeleri için haklarını ve yükümlülüklerini bilmeleri gerekir. Açık ve net olmayan ve hızla değişen yasalar belirsizlik ve istikrarsızlık yaratır ve bireyleri öngörülemeyen yaptırımlara karşı savunmasız bırakır.

YETKİNİN KÖTÜYE KULLANIMININ ÖNLENMESİ

Keyfiliğin önlenmesi için denetimler yapılır.

Sınırsız ve denetimsiz yetki adaletsizliğe yol açar. Mutlak iktidarın tehlikeleri arasında keyfi kararlar, yozlaşma ve siyasi baskı yer alır. Örneğin yargının izni ya da denetimi olmadan yapılan aşırı takip insan hakları ihlallerine yol açar.

Önemli ilkeler

- ▶ Güçler ayrılığı: Güç tek bir otoritenin elinde toplanmamalıdır.
- ▶ Gerekçe gösterme yükümlülüğü: Kamusal kararlar gerekçelendirilmeli ve açıklanmalıdır.
- ▶ Yargı denetimi: Tüm kamusal kararlara bağımsız ve tarafsız mahkemeler önünde itiraz edilebilmelidir.

Bu neden önemlidir?

Denetim olmadan, bir hükümet keyfi kararlar alabilir, muhaliflerine sansür uygulayabilir ve hatta temel özgürlükleri iptal edebilir. Hukukun üstünlüğü bu tür suistimalleri önlemek için koruyucu önlemler alır.

KANUN ÖNÜNDE EŞİTLİK İLKESİ VE AYRIMCILIK YASAĞI

Kanunlar herkesi korur ve herkese eşit olarak uygulanır ve ayrımcılık yasaktır.

Hukukun üstünlüğü herkesin yasalarla belirlenen aynı haklara ve yükümlülöklere sahip olmasını ve kişilere yapılan muamele konusunda haksız ve gerekçelendirilemeyen farklılıklar olmamasını gerektirir.

Yasalar önünde eşitlik şu anlama gelir:

- Kanunda ya da kanunun uygulanmasında insanlar arasında haksız ve gerekçelendirilemeyen ayırım yapılmamalıdır.
- Ayrımcılığın her türlüşüne karşı koruma sağlanmalıdır.
- Herkes için aynı haklar ve yükümlölükler sağlanmalıdır.
- Ayrımcılığa uğrayan herkes kendisini savunabilmelidir

Önemli gelişmeler – Kadınların oy hakkı örneğı

Avrupa'da kadınlara oy kullanma hakkının verilmesindeki gecikme tarihsel bir ayrımcılık örneğidir. Finlandiya 1906 yılında kadınlara oy kullanma hakkını tanıyan ilk Avrupa ülkesidir. Bu hak ancak 1918 yılından sonra Avrupa ülkelerinin çoğuna yayıldı ve ancak 1984 yılından beri Avrupa'da evrensel hale geldi. Günümüzde hukukun üstünlüğü sadece kadınların oy kullanma hakkını korumakla kalmayıp aynı zamanda kadınların ayrımcılığa

BAĞIMSIZ VE TARAFSIZ ADALETE ERİŞİM

Herkes haklarını mahkemeler önünde savunabilir.

Bağımsız ve tarafsız bir mahkemeye erişim insanların haklarını savunmalarını sağlar. Örneğin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bir kişinin işine son verilmesine veya mülkünün elinden alınmasına veyahut çocuklarına erişiminin kesilmesine itiraz edememesinin başvuruların haklarını ihlal ettiğine hükmetmiştir. Hızlı ve erişilebilir adalet eşit hakların sağlanması için şarttır.

Temel ilkeler

- ▶ Herkes mahkemelere başvurma ve bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından adil bir şekilde yargılanma hakkına sahiptir.
- ▶ Kararlar erişilebilir olmalı ve net olarak gerekçelendirilmelidir.
- ▶ İhtiyacı olanlara hukuki danışmanlık ve hukuki yardım sağlanmalıdır.
- ▶ Prosedürler makul ölçüde hızlı ve maddi olarak ulaşılabilir olmalıdır.
- ▶ Mahkeme kararları uygulanmalıdır.

Bu neden önemlidir?

Adalete erişim olmadan haksızlığa uğrayan vatandaşlar haklarını savunamazlar. Devlet mahkemelerin bağımsızlığını ve herkesin erişebileceği bir adalet sistemini güvence altına almalıdır.

PAX EVAN
TIBI GELI
MAR TA
CE STAE

UYGULAMADA HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ

Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu’nun rolü

Venedik Komisyonu üye devletlere, hukukun üstünlüğü ilkelerinin gerektiği gibi uygulanmasını sağlayan anayasal sistemlerin tasarlanması konusunda yardımcı olmuştur. Komisyon, belirli bir ülkede hukukun üstünlüğü ilkelerinin uygulanma düzeyinin değerlendirmesinde kullanılan bir araç olan Hukukun Üstünlüğü Kontrol Listesi’ni de hazırlamıştır.

Venedik Komisyonu’nun Hukukun Üstünlüğü Kontrol Listesi

2016 Hukukun Üstünlüğü Kontrol Listesi, hukukun üstünlüğünün temel ilkelelerini -yasallık, hukuki güvenlik, yetkinin kötüye ve yanlış kullanımının önlenmesi, adalete erişim, eşitlik ve ayrımcılık yasağı- ayrıntılı parametreler ve ilgili kaynakların da yer aldığı kriterler halinde sunar.

Hükümet, parlamento, sivil toplum, vatandaşlar ve uluslararası kuruluşlar bu Kontrol Listesini kullanarak bir devlette hukukun üstünlüğü ilkesine ne ölçüde riayet edildiğini değerlendirebilir. Böylelikle Kontrol Listesi devletin müdahale etmesi gereken zayıf noktaların ve eksikliklerin tespit edilmesini sağlar. Venedik Komisyonu bu tür zayıflıkların ve eksikliklerin nasıl giderilebileceğine dair çok sayıda tavsiyede bulunmuştur.

Biz Kimiz?

“Hukuk Yoluyla Demokrasi” Venedik Komisyonu, Avrupa Konseyi’nin bağımsız uzmanlardan oluşan anayasa hukuku danışma kuruludur.

10 Mayıs 1990’da İtalyan akademisyen Antonio La Pergola’nın fikri üzerine kurulmuştur. Komisyon Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra birçok eski sosyalist ülkenin demokratik anayasa ve mevzuatı benimsemesine ve ardından Avrupa Konseyi’ne katılmasına yardımcı olmuştur.

Günümüzde, Komisyon, üye devletlere, uluslararası standartlara uygun anayasal ve yasal reformlar tasarlamada yardım etmektedir. Komisyon’un tavsiyelerine uyulması Avrupa Birliği üyeliğine kabul edilme sürecini kolaylaştırmıştır.

Misyon

Venedik Komisyonu, talep üstüne ve ulusal yetkili makamlar, devlet kurumları, paydaşlar ve sivil toplum ile yaptığı kapsayıcı bir diyalog süreci yoluyla, başta seçim ve yargı alanlarında yapılan reformlar olmak üzere anayasal ve yasal reformları değerlendirir. Bu kapsamda da demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerine saygılı olunması ve bunların uygulanması ve ayrıca etkili ve uygulanabilir hükümet sisteminin tasarlanması için ilgili reformların nasıl iyileştirilebileceğine dair bağlayıcı olmayan tavsiyelerde bulunur.

Üye devletler

Venedik Komisyonu, Avrupa Konseyi’ne üye 46 devlete ek olarak Amerika, Afrika ve Asya’dan da 15 üye devletten oluşmaktadır.

Neden Venedik?

“Avrupa Demokrasi Yoluyla Hukuk Komisyonu” ilk toplantısını yaptığı ve yılda dört defa toplanmaya devam ettiği, Laguna’daki meşhur İtalyan şehriden yola çıkılarak “Venedik Komisyonu” adını almıştır.

1990-2025 Başarıları

Venedik Komisyonu’nun, 35 yıllık varlığı boyunca bağımsızlığı ve tarafsızlığı, profesyonelliği ve kapsayıcı çalışma yöntemleri sayesinde, demokratik anayasaların kabul edilmesini ve kurumların demokratik işleyişini kolaylaştırma konusunda önemli bir etkisi olmuştur. Komisyon, özellikle üye devletlerde hukukun üstünlüğü ilkelerine uyumun artırılmasına ve güçler ayrılığı ve yargı bağımsızlığının güçlendirilmesine katkıda bulunmuştur.

- ▶ **1000+**: Anayasal ve yasal reformlar hakkında bildirilen görüş ve hazırlanan rapor sayısı
- ▶ **50+**: Komisyonun yardımıyla hazırlanan ya da revize edilen anayasa sayısı
- ▶ **200+**: Komisyonun çalışmalarına katkıda bulunan bağımsız hukuk uzmanı sayısı

Bu neden hepimiz için önemlidir?

Hukukun üstünlüğünün anlamı şudur:

İstikrarlı ve barışçıl bir demokrasi.

Özgür, keyfiliğe karşı korunan vatandaşlar.

Daha adil ve eşit bir toplum.

İllüstrasyonlar: Nadine Theuma

Tüm hakları saklıdır.

Bu yayının hiçbir bölümü İletişim
Müdürlüğü'nün yazılı izni olmaksızın tercüme

edilemez, çoğaltılamaz ve aktarılamaz.

(F-67075 Strasbourg Cedex veya
publishing@coe.int).

Fotoğraflar © Avrupa Konseyi

Avrupa Konseyi tarafından basılmıştır

F-67075 Strasbourg Cedex

www.coe.int

© Avrupa Konseyi, Aralık 2025

Venedik Komisyonu'nun internet sitesi

<https://venice.coe.int>

Bu broşür hukukun üstünlüğünün temel ilkelerini; yasallık, hukuki güvenlik, yetkinin kötüye kullanımının önlenmesi, yasa önünde eşitlik ve adalete erişim ilkelerini ele almaktadır. Bu ilkeler demokrasi ve insan haklarının temel taşıdır ve hesap verebilir yönetimi, bireysel özgürlükleri ve toplumsal adaleti güvence altına alır. Avrupa Konseyi'nin, Venedik Komisyonu'nun çalışmaları sayesinde, devletleri bu standartların sürdürülmesi ve vatandaşların keyfi yetki kullanımına karşı korunması konusunda nasıl desteklediğini öğrenin. Bu rehber, politika üreten kişilere, öğrencilere ya da gündemle ilgili vatandaşlara yönelik olarak hukukun üstünlüğünün neden önemli olduğunu ve her gün özgürlüklerimizi nasıl güvence altına aldığını ortaya koymaktadır.

TUR

www.coe.int

Avrupa Konseyi Avrupa kıtasının onde gelen insan hakları kuruluşudur. Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği'nin tüm üyeleri dahil olmak üzere, 46 üye ülkeden oluşmaktadır. Tüm Avrupa Konseyi üyeleri insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğünü korumaya yönelik Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesini imzalamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Sözleşmenin üye ülkelerdeki uygulamasını denetler.

